

SZEMLE

JAN RUTKOWSKI

THE DISTRIBUTION OF INCOMES IN A FEUDAL SYSTEM. MONOGRAPH

EDITOR: JERZY TOPOLSKI

(*A bevételek megoszlása a feudális rendszerben*)

Wrocław–Warszawa–Kraków, Ossolineum, 1991. 186. p.

A második világháborút megelőző korszakban a nagy lengyel gazdaságtörténeti iskola egyik jelentős képviselője Jan Rutkowski volt. Poznańban tevékenykedett, és a krakkói Franciszek Bujaktól örökölte a lengyel gazdaságtörténet kutatásának kérdéseit. A kötetet az olvasó kezébe adó Jerzy Topolski pedig Jan Rutkowski tanítványa volt, és az ő tevékenysége is a nagy lengyel gazdaságtörténeti iskolához sorolható.

A tanulmánykötet a feudális eredetű járadékok és jövedelmek megszerzését és elosztását mutatja be a lengyel feudális államban, és a lengyel feudalizmus általános gazdasági modelljét vázolja.

A bevezetőben Rutkowski jelzi, hogy a feudális földbirtokosság három főbb forrásából meríthette jövedelmeit: 50%-ban saját feudális birtokairól, a további 25%-ot a parasztoktól, jobbágyoktól beszedett különböző járadékok jelentették, és a jövedelmek további 25%-a a városi népesség megadóztatásából származott. A feudális járadékok eredetét elemezve a szerző felhívja a figyelmet a földesúri és a királyi birtokok különbségeire. A klasszikus királyi birtokterület példája Mazovia volt, ahol a feudális terhek és adók nem voltak olyan súlyosak, mint a földesúri birtokok esetében. Ezenkívül a királyi birtokok esetében a régi lengyel önkormányzati formák közül még a sztarosztaság intézménye is létezett a régi vajdasági önkormányzati beosztással együtt. A területi differenciálódottsággal kapcsolatban jelezni kívánjuk, hogy például a központi, a mazoviai vagy kis-lengyelországi területeken, Ruténiával egyetemben, a mezőgazdasági jellegű jövedelmek súlya és nagysága sokkal nagyobb volt, Nagy-Lengyelországban viszont a nagyobb méretű urbanizáltság következtében több jövedelem származott a városokból és a megadóztatott városi iparosoktól.

A tanulmánykötetben Rutkowski a feudális járadékok eredetét és megoszlását vizsgálja a feudalizmus gazdasági és társadalmi rendje kialakulásával egyetemben. A jobbágyokra nehezedő járadékformákat a következőkben határozza meg: lehetett a föld és bérlése utáni munkajáradék, robot, pénzjáradék és kézművesipari, természetbeni járadékok. Rutkowski modelljében elsősorban a – merev és szigorú – jellegzetes jobbágyi szolgáltatásokat jelzi, és erre helyezi a fő hangsúlyt, azonban e korban a munkajáradékon, a roboton túl a foglalkoztatásnak voltak egyéb formái is. Ugyan a gazdálkodás alapvető pillére a kis telken és földparcellán élő és dolgozó jobbágy robotja, azonban a robot mellett a részesmunka és a munkaerő bérlésének jelenségei is megfigyelhetők. Így külön hangsúlyozza a szerző az olyan bérleti viszonyok kialakulását, amit Franciaul a meteyager-ként említ a szakirodalom, illetve a részesművelés, a harmadosművelés jelenségét is jelzi. Ezzel egy időben utal Inama-Sterneggnek a német területekre vonatkozó ilyen jellegű kutatásaira. Délkelet-Németországban e korban általános volt ez a jelenség, és párhuzamai a lengyeleknél is megfigyelhetők. A roboton, a bérleti és részesművelésen kívül azonban arra is van példa, hogy a majorsági földesúr cselédekhez hasonló elemeket telepít birtokára, ezeknek lakást és részesművelésű földet biztosít, melynek fejében e réteg a földesúri majorsági birtokon teljesít szolgálatot.

Azonban a feudális nemességnek nem csak a nagybirtokokból és a robotoló zsellérektől, jobbágyoktól származtak jövedelmei. Rutkowski meghatározása szerint volt egy olyan „extraneus” elem a lengyel nagybirtokokon, amely malmokat vagy pedig kocsmákat üzemeltetett, és ez a réteg ezen ipari objektumaiból származó jövedelmei alapján adózott a nagybirtokosnak. Ez a kérdés még jobban akkor válik világossá, amikor a szerző a földesúri „adminisztráció” kialakításáról és megszervezéséről ír. A vállalkozó földesúr egy soltészai vagy lengyelesen egy „wójt”-i, falubírói elemet telepít le, mely adózás alá eső ipari objektumokat hoz létre, majd ennek fejében megszervezi a földesúri birtok művelése számára szükséges munkaerőt és az ezt biztosító jobbágyfalvakat. A továbbiakban ilyen szervezési, illetve alapítási mozgalmakat említ a szerző a városok esetében, elsősorban a földesúri hatalom segítségével végbement német jogú városalapításokat. (Rutkowski után a

későbbi kutatások eredményeként kiderült, hogy a falvakat is lehetett német jogon, illetve ilyen jogi normák keretei közt alapítani.)

Rutkowski elemzésének lényegében két rétege van. Elsőként azt hangoztatja, hogy a klasszikus feudális gazdasági és társadalmi rendszer a robotoló majorsági gazdálkodáson alapszik, noha ennek keretében a bér-munka alkalmazása, majd pedig a részesművelés is jelentkezik. A nagybirtok szervezőerejét és tevékenységét elemezve (pl. „extraneus”-ok, soltszék és „wójt”-ok) viszont rámutat arra a rétegre, amelyet a nyugati, többek között a német gazdaságtörténet a „villicatio” vagy pedig a „Willikationsverfassung” fogalma alatt ismer, s amelyik egyértelműen a soltsézi és német jogú falutelepítéssel és -alapítással együtt jön létre. A villikációs vállalkozó ipari objektumokat üzemeltet – ennek fejében adózik –, és megszervezi azt a falut, mely a földesúri majorsági gazdaság számára robotot teljesít. Ezen ellentmondásosság nem Rutkowski hibája, és más hasonló példák is említhetők a lengyel gazdaságtörténeti irodalomból. Így például Witold Kulának a feudális gazdasági és társadalmi rendre vonatkozó elméleti tanulmányában is – melyet magyarra is lefordítottak – jelentkeznek e kérdések.

Egészen egyszerűen: az a villikációs telepítési rend, ami Németország keleti területén a 10–11. századig jelentkezett, Lengyelországban a 13–14. század folyamán tűnt fel legelőszőr (Magyarországon a 12–13. században). Amikor ezen fajtájú telepítési mozgalmak Lengyelországba eljutnak – és ez még tarthat a 15. században is –, Lengyelország keleti területein a majorsági gazdálkodás még csak a csáráiban létezik, és a korai földesúri önellátó birtok van túlsúlyban. A folyamatok megkésettisége következtében Lengyelországban a 15. századtól kezdődően egészen a 16. és 17. századig megfigyelhető, hogy a majorsági gazdálkodás kiépülésével egy időben folyik a villikációs telepítés, a soltsézi vagy „wójt”-féle falualapítási tevékenység. Maga Rutkowski is jelzi, hogy ezen folyamatok a maguk virágában a 16. században, II. Zsigmond Ágost uralkodásának korszakában figyelhetők meg.

Tagányi Zoltán

A NÉPFRONT FRANCIAORSZÁGBAN (1934–1938) TANULMÁNYOK – VISSZAEMLEKEZÉSEK – DOKUMENTUMOK

SZERKESZTŐK: HARSÁNYI IVÁN, JEMNITZ JÁNOS, MOHAROS ÉVA

Budapest, 1995. 346 p.

Bár a korábbi időszakban a tudományos közvélemény érzékenyebbnek mutatkozott a téma iránt, ilyen komplex képet nyújtó kötet mégsem jelent meg. A francia népfront – függetlenül a szubjektív hozzáállástól, a történelmi változásoktól – a tudomány számára nem tud veszíteni aktualitásából, mert – amint azt joggal írják a szerkesztők a bevezetőben – „nemcsak Franciaország, a nemzetközi munkásmozgalom, hanem egész Európa történetében is rendkívül fontos esemény volt”. Ezért is jó, hogy a kötet a külpolitikával kezdődik. De azért is, mert az alig megalakult kormány azonnal egy igen súlyos, az európai és a világpolitikát komolyan befolyásoló problémával találta szembe magát: a spanyol polgárháborúval. Bármilyen ellentmondásos is volt a népfrontkormány hozzáállása (bár szándéka egyértelmű volt), tevékenysége annyiban mégsem tekinthető eredménytelennek, hogy fékezte a fasiszta hatalmakat.

A kommunista párt és a népfront kapcsolata viszonylag ismert, a szocialista párté viszont már kevésbé. E kérdés megvilágítására értékes dokumentum Leon Blumnak a szocialista párt 18. kongresszusán elmondott, a kormány és a párt programja közötti különbséget taglaló beszéde, amely egyben a korabeli szociáldemokrácia elméletéhez is fontos adalék. Az SFIO vezetője olyan kérdést vetett föl, amelyet évtizedekkel később egyes kommunista pártok is megfogalmaztak. Nevezetesen: mennyiben tud változtatni a tőkés rendszer jellegén a kormányra – hatalmi pozícióba – jutott munkáspárt? „Arról van szó – mondja Blum –, vajon a jelenlegi rendszeren belül végrehajtott akcióval elő lehet-e készíteni szellemileg és gyakorlatilag is annak a rendszernek az elkerülhetetlen hatalomra jutását, amely továbbra is szándékunk és célunk?” (117. p.) Közél harminc évvel később az ún. jaltai jegyzetekben Togliatti veti fel – szinte szó szerint – ugyanezt a kérdést. A probléma azóta is aktuális. Sőt!

Blum személyiségéről is kapunk finom észrevételeket. Harcostársa, Jules Moch idézi fel a miniszterelnök vivődását a spanyol problémával kapcsolatban, s azt, hogy e feszült időszakban mégis mivel vigasztalta magát. Minden gond közepette igazi örömet okozott neki, hogy a munkásokat fizetett szabadsághoz, a „vacances”-hez